झाँगड समुदायका महिलाहरुमा परिवार नियोजनको अस्थायि साधन संगिनी सुई प्रयोग सम्वन्धि अध्ययन

प्रस्तुतकर्ता

पवित्रा राई

परीक्षा रोल नं. २१४०१५१ / २०७५

त्रि.वि.द.नं.९–२–२१८–५५१–२०१२

शैक्षिक वर्ष : २०७३/२०७४

त्रिभुवन विश्वविधालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या शिक्षा शिक्षण विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष जनसंख्या शिक्षा विषयको आशिंक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

सुकुना वहुमुखि क्याम्पस

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या शिक्षा विभाग,

सुन्दरहरैचा,मोरङ

२०७८

प्रतिवद्धता पत्र

यस अनुसन्धान अघिल्ला अध्ययन अनुसन्धानलाई साभार नगरी आफ्नै भाषा शैलि तयार पारीएको छ । यो अनुसन्धान तयार पार्दा आजभन्दा अगाडि केहि पेश नगरी आफैले तयार पारेको छु । यस शोधपत्रमा प्राप्त भएका तथ्यांक र सुझावहरुले सम्पूर्ण समस्याको निराकरण गर्नु नभएर सहयोगि सामग्रिको रुपमा मात्र प्रयोग हुनेछ । यो शोधपत्र कुनै पनि विश्वधिालयमा डिग्रि प्राप्त गर्नको लागि वुझाएको छैन भनी प्रतिवद्धता जाहेर गर्दछु ।

पवित्रा राई

एम.एड. दोस्रो वर्ष

कृतज्ञतापन

त्रिभुवन विश्वविधालय शिक्षाशास्त्र सङकाय जनसंख्या तथा स्वास्थ्य विभाग एम.एड. दास्रो वर्षको आशिंक आवश्यकता पुरा गर्न भाँगड समुदायको महिलाहरुमा परिवार नियोजनको अस्थायि साधन संगिनी सुई सम्वन्धि गरिएको अध्ययनमा यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र पुरा गर्न प्रारम्भदेखि अन्त्य सम्म नियमित सुपरिवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमुल्य सुझाव दिनुहुने विभागिय प्रमुख श्री जनार्दन गुरागाइँ र श्री शोधनिर्देशिक गणेश श्रेष्ठ ज्यूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु , साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदणिय गुरुहरुप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्यांक एवम् सुचना उपलव्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने छनौटमा पर्नुभएका सम्पूर्ण दिदिबहिनिहरुलाई समेत धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको क्रममा अमुल्य सहयोग र सुझाव दिनु हुने मित्रहरुप्रति पनि आरभार प्रकट गर्दछु ।

पवित्रा राई

शोधसार

झागड समुदायको महिलाहरुमा परिवार नियोजनको अस्थायी साधन संगिनी सुई सम्वन्धि गरिएको यस अध्ययनमा यस प्रयोग पश्चात उनीहरुको जीवनमा केके असर गऱ्यो ? साथै शैक्षिक, आर्थिक, सामाजिक, स्वाथ्यमा कस्तो परवर्तन आयो । उनीहरुको जिवनमा कस्तो प्रभाव पारेको छ भनि पहिचान गर्नु रहेको छ ।

वर्णनात्मक ढाँचामा आधारित रहकाले अध्ययन क्षेत्रका १५ देखि ४९ वर्षका विवहित २८० महिलाहरुलाई नमुनाको रुपमा छनोट गरिएको छ । यसका लागि सम्भावनारहित नमुना छनौट विधि अर्न्तगत जनगणना विधिको प्रयोग गरिएको छ । छनोटमा परेका उत्तरदाताबाट अर्न्तवार्ता सूची मार्फत र द्धितीय स्रोत मार्फत तथ्यांकहरु संकलन गर्ने काम गरिएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा रहेका २८० जना संगिनी सुई प्रयोग गरिरहेका विवाहित महिलाहरु मध्ये ३५ प्रतिशत साक्षर र ६५ प्रतिशत निरक्षर रहेको पाइयो । यसरी निरक्षर भएकै कारण उनीहरुको विवाह कति उमेरमा गर्ने भन्ने कुरा थाहा नभएर नै छिटो बिवाह भएको अनि बच्चा धेरै हुन गएको देखिन्छ । साथै सरकारी क्षेत्रमा पनि उनीहरुको संलग्न देखिदैन । धेरै महिलाहरु दैनिक ज्यालादारीमा काम गर्न वाध्य भएको देखियो । केहि महिलाहरु प्राय कृषिमा संलग्न रहेको पाइयो ।

यसरी शिक्षाको कमी हुदाँ जनचेतनाको कमि हुँदा उनीहरुमा कति वच्चा जन्माउने, जन्मान्तर कति राख्ने भन्नेको ज्ञान नभएको कारण उनीहरुमा विभिन्न समस्याहरु रहेको पाइयो । यस समुदायमा अरु अस्थायी साधन भन्दा यो साधन बढी सुनेको साथै यसको प्रयोग गर्नेको महिलाहरुको संख्या ६७ प्रतिशत रहेको देखियो । कति त पैसा नभएर अस्पताल नगएको पाइयो भने कति पारिवारिक दबाव साथै, परम्परागत धारणाका कारण पनी उनीहरु यस साधन खुलेर प्रयोग गर्न सकेको छैनन् । यो साधन प्रयोग गर्दा सुरक्षित महसुस गर्ने महिलाहरुको संख्या ७५ प्रतिशत देखियो भने सुरक्षित छैन भन्ने महिलाहरुको संख्या २५ प्रतिशत देखियो अझै पनि १०० प्रतिशत नै पुऱ्याउन सरकाले धेरै नै कसरत गर्नु पर्ने देखिन्छ । पहिलो चोटि सुई लगाउदा १७ वर्ष माथि रहेको पाइयो । यस समुदायमा छोराछोरीको जन्मान्तर १ अथवा २ वर्ष मात्र अन्तर राख्ने महिलाहरुको संख्या २०० अर्थात ७६ प्रतिशत रहेको छ जसको कारण आमा र बच्चामा असर परेको देखिन्छ ।

निष्कर्षमा भन्नुपर्दा यस अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरु जनचेतना साथै शिक्षाको कमी भएका कारण परिवार नियोजका साधनहरु प्रयोग कुन गर्ने ?, किन गर्ने ?, के का लागि गर्ने ? भन्ने विषयमा नै अन्योलमा छन् । बच्चा कम जन्माउदाँ आफु, आफ्नो परिवार, समाज र राज्यलाई नै सहयोग पुग्नेछ भन्ने ज्ञानको कमी रहेको पाइयो ।

विषयसुची

प्रतिवद्धता पत्रii

सिफारिस पत्रiii

स्विकृति पत्रiv

कृतज्ञताज्ञापन v

शोधसारvi

विषयसूची vii

तालीकासूची x

परिच्छेदः एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ६

१.३ अध्ययनको उद्धेश्य ७

१.४ अध्ययनको महत्व ७

१.५ अध्ययनको परिसिमा ८

१.६ अध्ययनमा प्रयोग भएका पारिभाषिक तथा प्राविधिक शव्दावलीहरु ९

परिच्छेद : दुई

सम्वन्धित साहितयको पुरावलोकन र अवधारणत्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन १०

२.२ व्यवहारिक साहित्यको पुनरावलोकन १२

२.३साहित्यको पुनरावलोकन उपादेयता १७

२.४ अवधारात्मक ढाँचा १७

परिच्छेद :३

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा १९

३.२ जनसंख्याका स्रोतहरु १९

३.२.१ प्राथमिक स्रोतहरु १९

३.२.२ द्धितीय स्रोतहरु १९

३.३ अध्ययनको जनसंख्या र प्रक्रिया १९

३.४ नमुनाका छनोट विधि २०

३.५ नमुनाका आकार २०

३.६ तथ्यांक संकलनका साधनहरु २०

३.७ तथ्यांक, तथ्यांक संकलनका साधनहरुको वैधता विश्वसनियता २०

३.८ तथ्यांकको व्याख्या र विश्लेषण २०

परिच्छेद : चार

नतिजाको विश्लेषण र छलफल

४.१ अध्ययनको क्षेत्रको जनसंख्याको अवस्था २१

४.२ आर्थिक अवस्था २२

४.२.१ पेशाको अवस्था २२

४.२.२ घरको अवस्था २३

४.२.३ मासिक आम्दानिको विवरण २४

४.२.४ मासिक खर्चको विवरण २५

४.३. शैक्षिक अवस्था २५

४.३.१ साक्षरताको स्थिति २६

४.३.२ अध्ययनको संस्था २६

४.३.३ छोराछोरीलाई विधालय पठाउने सम्वन्धि २७

४.३.४ साक्षरता र निरक्षरताको आधारमा बिवाह गर्दाको उमेर २७

४.३.५ साक्षरता र निरक्षरताको आधारमा पहिलो सन्तानको जन्म र विवाह बीचको समयावधि २८

४.३.६ साक्षर र निरक्षर अनुसार गर्भवति अवस्थामा स्वास्थ्य परिक्षण २९

४.३.७ गर्भवति अवस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण नगराउने कारण र स्थिति सम्वन्धि विवरण ३१

४.३.८ गर्भवति महिलाहरुलाई आइरन चक्किको प्रयोग ३१
४.३.९ गर्भवति अवस्थामा पौष्टिक आहार ३१
४.३.१० गर्भवति अवस्थामा पौष्टिक आहार नखानेको कारण ३२
४.३.११ बच्चा जन्माउने स्थान ३२
४.३.१२ बच्चा खेर गएको ३३
४.३.१३ बच्चा खेर जाने कारण ३४
४.३.१४ सन्तानको संख्याको अवस्था ३४
४.३.१५ छोराछोरी जन्मान्तर सम्वन्धि विवरण ३५
४.४ परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग
४.४.१ परिवार नियोजनका अस्थायी साधनहरुको प्रयोग गर्नेहरुको विवरण ३६
४.४.२ परिवार नियोजनका अस्थायी साधनहरुको प्रयोग नगर्नेहरुको विवरण ३६
४.४.३ संगिनी सुई लगाउने स्थान सम्वन्धि विवरण ३७
४.४.४ संगिनी सुई प्रयागगर्दा देखिएका शरीरमा असरहरु ३८
४.४.५ संगिनी सुईप्रयोग गर्दा सुरक्षित भएका विवरण ३९
४.४.६ संगिनी सुई पहिलो चोटि प्रयोग गरेको विवरण ३९
४.४.७ पहिलो चोटि संगिनी सुई प्रयोग गर्दाको उमेर ४०
४.४.८ स्वास्थ्य कार्यकर्ताको प्रयोगको विवरण ४१
४.४.९ स्वास्थ्य कार्यकर्ता प्रयोग नगर्ने विवरण ४१
४.४.१० सुत्केरी गराउने ठाउँको विवरण ४३
४.४.११ बच्चा जन्माएको एक वर्षभित्रमा देखिएका सम्वन्धि विवरण ४३
४.४.१२ बच्चा उपचार गराएको स्थान विवरण ४४
४.४.१३ गर्भखेर जानुका कारण सम्वन्धि विवरण ४५
४.४.१४ गर्भवति अवस्थामा देखिएका समस्याको स्थिति ४५
४.४.१५ यौन रोग सर्ने माध्यम ४६
४.५ मूख्य प्राप्ति ४७

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ५१

५.२ सुझाव तथा सिफारिस ५२

५.२.१नीति निर्माणका लागि सुझाव ५२

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझाव ५३

५.२.३अनुसन्धान तहका लागि सुझाव ५३

तालीकासूची

तालीका संख्या विवरण

१ : अध्ययन क्षेत्रको जनसंख्याको अवस्था २१

२ : पेशा अनुसारको झाँगड समुदायका जनसंख्या सम्वन्धि विवरण २२

३ :झाँगड समुदायका महिलाहरुको घरको अवस्था २३

४ : मासिक आम्दानिको विवरण २४

५ : झाँगड समुदायको मासिक खर्चको विवरण २५

६ : झाँगड समुदायको महिलाहरुको साक्षरताको स्थिति २६

७ : अध्ययन गरेको संस्थाको विवरण २७

८: छोराछोरीलाई विधालय पठाउने अवस्थाको विवरण २७

९ : बिवाह गर्दा उमेरको विवरण २८

१०: बिवाह पछि जन्माएको पहिलो सन्तानको विवरण २९

११:साक्षर निरक्षर अनुसार गर्भवति अवस्थामा स्वास्थ्य परिक्षण २९

१२: गर्भवति अवस्थामा स्वास्थ्य परिक्षण नगराउने कारण र स्थिति सम्वन्धि विवरण ३०

१३: गर्भवति अवस्थामा आइरन चक्कि प्रयोगको विवरण ३१

१४: गर्भवति अवस्थामा आहार सम्वन्धि विवरण ३२

१५: गर्भवति अवस्थामा पौष्टिक आहार नखानेको विवरण ३२

१६: बच्चा जन्माउने स्थान विवरण ३३

१७: बच्चा खेर गएको विवरण ३३

१८: बच्चा खेर जाने कारणको विवरण ३४

१९: सन्तानको संख्याको विवरण ३५

२०: छोराछोरीको जन्मान्तर सम्वन्धि विवरण ३५

२१: परिवार नियोजनका अस्थायि साधनहरुको प्रयोग गर्नेहरुको विवरण ३६

२२:परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग नगर्नेहरुको विवरण ३७

२३:संगिनी सुई लगाउने स्थान सम्वन्धि विवरण ३८

२४:संगिनी सुई प्रयोग गर्दा देखिएका शरीरमा असरहरु ३८

२५:संगिनी सुई प्रयोग गर्दा सुरक्षित भएका विवरण ३९

२६:संगिनि सुई पहिलो चोटि प्रयोग गएका विवरण ४०

२७: पहिलो चोटि संगिनी सुई प्रयोग गर्दाको उमेर सम्वन्धि विवरण ४०

२८:स्वास्थ्य कर्ताको विवरण ४१

३९:स्वास्थ्य कार्यकर्ताको प्रयोग नगर्नाको विवरण ४२

३०:सुत्केरी गराउने ठाउँको विवरण ४३

३१: बच्चा जन्माउने एक वर्ष भित्रमा देखिएका सम्वन्धि विवरण ४३

३२: बच्चा उपचार गराएको स्थान सम्वन्धि विवरण ४४

३३: गर्भ खेर जानुका कारण सम्वन्धि विवरण ४५

३४: गर्भवति अवस्थामा देखिएका समस्याका स्थिति ४६

३५:यौन रोग सर्ने माध्यमको विवरण ४७